

Szíjártó Imre

KISEBBSÉGI FELSŐOKTATÁS A MAGYAR NYELVTERÜLET NYUGATI PEREMÉN

A Maribori Egyetem Magyar Intézete

Bevezetés

Az esettanulmányban a Szlovénia keleti részén található Maribor egyetemén működő Magyar Nyelv és Irodalom Intézetet mutatjuk be. A szlovén felsőoktatásban ez a tanszék az egyetlen, ahol a diákok magyar nyelven folytathatják a tanulmányaikat, tehát a kisebbségi felsőoktatás köre rendkívül szűk. Mivel Szlovéniában a magyar a két, alkotmányosan elismert nemzeti kisebbség egyike, és a magyar tanszék tulajdonképpen ennek a kisebbségnek a tagjait fogadja, a vizsgált intézményt a kisebbségi oktatási rendszerek tagjaként kell értelmeznünk, miközben meg kell találnunk azt a modellt, amelybe fenti jellegénél és a többségi iskolarendszerben elfoglalt helyénél fogva beleilleszkedik.

Az esettanulmányban először bemutatjuk a Maribori Egyetem helyét a szlovén felsőoktatásban, majd az egyetem szerkezetét írjuk le. A felsőoktatás háttérének megrajzolása után kitérünk arra az etnikai-településföldrajzi környezetre, amelynek ismeretére ugyancsak szükség van a tárgyalt intézmény szerepének megértéséhez. Az intézet történetének végigkövetése ahhoz szükséges, hogy láthatóvá váljanak helyzetének és tevékenységének jellegzetességei. (A magyar Nyelv és Irodalom Intézet két, szorosan összetartozó egységből áll, ezek a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék valamint a Magyar Lektorátus. A továbbiakban az intézet és a tanszék elnevezést a hétköznapi nyelvhasználatot követve szinonimaként használjuk.)

Az anyaggyűjtés során igyekeztünk feltárni a dokumentumok minél szélesebb körét. A forrásoknak az esettanulmány végén található csoportosításából kiderül, hogy ezek a következők: szóbeli források – a tanszék oktatóinak visszaemlékezései; írott források: törvények, kétoldalú megállapodások; kari és tanszéki kiadványok: tantervek, ismertető, szórólapok. A kéziratok közül különösen érdekes volt a *Tanszéki Krónika* valamint a tanszéken működő lektorok éves jelentései. Átnéztünk továbbá internetes oldalakat, végül számos olyan szlovén, magyar és német nyelvű könyvet és folyóiratot, amely a tanszékkel illetve a kisebbségi felsőoktatással kapcsolatos szövegeket tartalmaz.

1. A Maribori Egyetem

A Magyarország területének negyedét kitevő területű Szlovéniában két teljesnek mondható egyetem működik, a Ljubljana-i és a Maribori Egyetem. A Tengermelléki Egyetem fejlesztését hosszas viták után az elmúlt években kezdték meg. A Maribori Egyetem kezdetei a 19. század közepéig nyúlnak vissza. Anton Martin Slomšek püspök (1800-1862) 1859-ben helyezte át a püspökség székhelyét Mariborba, ahol 1863-ban kezdődött meg a két évfolyamos tanárképzés. 1961-ben alakult meg a mai egyetem jogelődje, a Felsőoktatási Intézmények Szövetsége (Združenje visokošolskih zavodov), majd 1975-ben a Maribori Egyetem. A ma tíz kart és egy egészségügyi főiskolát magába foglaló intézményben húszezer hallgató tanul, az alkalmazottak száma ezeregyszáz. A karok (a szlovén felsorolási rendet követve) az alábbiak: Elektrotechnikai, Számítástechnikai és Informatikai, Közgazdasági és Üzleti, Építészeti, Kémiai és Kémiai Technológiai, Agrártudományi, Szervezéstudományi (Kranjban működik), Gépészeti, Pedagógiai, Jogi és Orvostudományi – ez utóbbi a 2003/2004-es tanévben

kezdi meg működését. A Ljubljana Egyetemmel közös egység továbbá a Teológiai Kar.

Az egyetem hallgatóinak nagyrésze Szlovénia keleti régióiból érkezik. Ezek a területek keletről nyugat felé haladva a következők: a Muravidék (a Mura és a magyar-szlovén határ által befogott terület, ahol a magyar kisebbség is él), a szlovén-horvát határ melletti Prlekija és Haloze valamint Dolenjska, Štajerska – Stájerország szlovéniai része, tulajdonképpen Maribor közvetlen vonzáskörzete, Koroška (Karintia szlovéniai része a szlovén-osztrák határ mentén), valamint az ország központi régiója, a Notranjska.

Maribor az ország második legnagyobb városa, mintegy 100.000 lakossal. A félig ironikusan, félig komolyan “stájer metropolisznak” nevezett város a 20. században három nagy változáson ment át, amelyek lakosságcsereikkel is jártak: 1918-ban, az első Jugoszlávia megalakulásakor, 1945-ben a második világháború befejeztével (tulajdonképpen ekkor menekült el a német anyanyelvű lakosság megmaradt része) és 1991-ben, az önálló Szlovénia létrejöttékor. A várost is érintette a gazdasági élet átalakulása az önállósodás után, hiszen több nagyüzem került ekkoriban válságba – ilyen a jugoszláv gépipar nagy központjának számító TAM, amely autóbuszokat, teherautókat és ipari berendezéseket állított elő. A város a Ljubljana-(Velence)-Bécs és a Ljubljana-Zágráb irányú közlekedési utak kereszteződésében fekszik. Kedvező természeti adottságai (a síelésre alkalmas Pohorje, a Dráva) turisztikai központtá teszik. A város a szlovén Štajerska központjaként kapcsolatokat ápol a mintegy ötven kilométerre fekvő Gráccal.

A magyar intézet a Pedagógiai Kar része, tizenhét további tanszékkel együtt. A Pedagógiai Kar a tulajdonképpen főiskolai szintű Pedagógiai Akadémiából jött létre 1986-ban. Ma az egyetem legnagyobb egysége. Tanszékeinek felsorolása mutatja, hogy képzési szerkezete a magyar

tanárképző főiskolákéra hasonlít. Az elmúlt években viták folytak az átalakításáról, melynek során a tanszékek egy része az újonnan alapítandó bölcsészkarhoz, (a szlovén elnevezés és intézményi szerkezet szerint: filozófiai kar) egy másik része a művészeti karhoz, fennmaradói egységei pedig az egyetem meglévő karaihoz csatlakoztak volna. A nagyszámú javaslat egyike sem kapott olyan támogatást, hogy az elindult volna a megvalósulás felé. Egyes vélemények szerint a bölcsészkarra válás folyamatát az erős fővárosi ellenérdekek akadályozták, mások szerint az átalakulás lefékeződésének hátterében a pedagógiai kar jelenlegi vezetése áll: a természettudományos szakok és tanszékek (innen kerülnek ki a kar jelenlegi vezetői) a jelenlegi szervezetben többséget képviselnek, egy másik intézményben pedig elveszítenék a súlyukat. A tanszékek a Pedagógiai Karon (ugyancsak a szlovén felsorolás szerint): Pedagógiai, Didaktikai és Pszichológiai Tanszék, Szociológia Tanszék, Filozófia Tanszék, Óvodapedagógiai Tanszék, Tanító Tanszék, Földrajz, Történelem, Szláv Nyelvek és Irodalmak Tanszéke, Germanisztika, Anglisztika és Amerikanisztika, Magyar Nyelv és Irodalom, Matematika, Fizika, Kémia, Biológia, Technikai és Termelési-technikai Nevelési Tanszék, Vizuális Nevelés, végül Zenepedagógia Tanszék. Néhány szakon (szlovén, történelem és mások, összesen nyolc ilyen létezik) indítottak egyszakos képzést, néhányon pedig (angol, német, matematika és mások) úgynevezett nem-pedagógiai, azaz a magyar fogalmak szerinti bölcsészprogramot. Mind az egyszakos, mind a bölcsészprogramok léte a filozófiai kar létrejötte felé mutat.

A kar épülete a 70-es évek végén jött létre, a város családi házas övezetében helyezkedik el. Ezen a részen található az egyetem kollégiumainak nagy része és az egyetemi művelődési központ, valamint a sportcsarnok. (A többi kar és a rektori épület a belvárosban található.) Az

átalakítás körüli vitákban szóba került, hogy a kar (vagy annak egy, az átszervezés után bölcsészkarént működő része) költözzön az egyetem újonnan átadott belvárosi épületébe, de ez mindeddig nem valósult meg. A kar épületének szomszédságában található a Doktori Hallgatók és Vendégtanárok Háza, amely garzonlakásaival a külföldi (osztrák, német, angol, magyar) lektoroknak ad otthont kiküldetésük idejére.

A magyar tanszék és a magyar lektorátus három tanszéki szobája és a könyvtár a második emeleten található. A tanári szobák megfelelőnek mondhatók. A könyvtár szakszerű rendezése szakember közreműködéséig igényelné. Az állomány elektronikus nyilvántartásba vétele megkezdődött, őrzése nem nevezhető biztonságosnak: a kölcsönzés a bizalmi elven működik, ami nagyszámú könyv eltűnésével járt együtt. A könyvtár fejlesztését pályázatokkal oldják meg, ami azonban nem garantálja a folyamatos szinttartást. A tanszékre a következő kiadványok járnak: *Élet és Irodalom*, *Heti Világgazdaság*, *História*, *Kortárs*, *Magyar Nyelv*, *Magyar Nyelvőr*, *Nagyvilág*. Az órák nagy része a könyvtárban vagy a folyosóról nyíló tantermek valamelyikében folyik. Valamennyi oktatónak valamint a hallgatóságnak számítógép és nyomtató áll a rendelkezésére, valamennyi számítógépen internet-hozzáférés lehetséges. A tanszéknek egy kisteljesítményű fénymásolója van. A könyvtár helyiségében televízió és videolejátszó található.

A tanszék költségvetése nem fejlesztésre célzott forrásokat tartalmaz, ebből fizetik az irodaszereket, postai költségeket. Egy bizonyos keret rendelkezésre áll továbbá az oktatók hivatalos kiküldetéseire, valamint nagyjából évente egy meghívott előadó költségeire. Az állandó státuszban levő oktatók ezen kívül saját kutatási pénzt kapnak. Egyéb vállalkozásokra (konferencia szervezésére, kötetek kiadására, tanulmányi kirándulásra stb.) pályázati forrásokból teremtik elő a pénzt. A munka technikai hátteréhez

tartozik, hogy egyik tanszéken sem alkalmaznak titkárnőt, a hasonló feladatokat kari szinten oldják meg.

2. A tanszék működésének társadalmi háttere

2.1. A magyar kisebbség Szlovéniában

A Szlovén Szocialista Köztársaság (SRS) 1963-as *Alkotmányának* 76. és 77. cikkelye rögzíti első ízben, hogy a Muravidék egyes területei nemzetiségileg vegyesen lakott területek (narodno mešano območje), ahol a magyar és a szlovén nyelv egyenrangúságot élvez. A nemzetiségileg vegyesen lakott terület fogalmának kialakításakor az 1920 előtti állapotot vették alapul: ilyennek számít az a település, ahol akkoriban legalább 90%-os volt a magyarok aránya. Az alkotmányos jogokat szabályozó további két dokumentum előrelépést jelentett a kisebbségek jogainak törvényi garantálásában, elsősorban a következő szempontokból: a kétnyelvű terület különleges státusza, a nyelvek egyenjogúsága, kulturális egyenjogúság, oktatás, kapcsolat az anyaországgal, a nemzeti szimbólumok használata, könyvkiadás, tájékoztatás, saját szervezetek létrehozása, a politikai képviselet módja. A két dokumentum a Szlovén Szocialista Köztársaság 1974-es *Alkotmánya*, közelebbről a 251-es és a 252-es cikkely, valamint *A Szlovén Köztársaság Alkotmánya* (1991), illetve annak 64. cikkelye.

Az 1981-es népszámlálás során 9496 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 1991-ben ez a szám 8503, tehát mintegy 13%-kal kevesebb volt. A 2001-es népszámlálás részletes adatait 2002 végén hozzák nyilvánosságra. A előrejelzések szerint a magyarok száma 7000 alá esett. Ez mintegy öt százaléka annak a lakosság számnak, amelyet a kisebbségkutatók kritikus tömegként szoktak kezelni – 150.000-re teszik azt a legalacsonyabb lélekszámú kisebbséget, amely viszonylag teljes társadalmi szerkezetet tud kiépíteni.

A szlovéniai magyarság helyzetét árnyalja, hogy viszonylag megkésve, a 60-as években kezdett kialakulni a saját értelmisége; önálló magyar irodalomról a 70-es évek elejétől kezdve beszélhetünk. Jugoszlávia szétesésének pillanatáig és az önálló Szlovénia létrejöttéig a szlovéniai magyarság az erős értelmiséggel rendelkező Vajdaság árnyékában létezett, így 1991 után találkozott a saját közösségi tudat kialakításának feladataival. Ez éppen abban a helyzetben érte a szlovéniai magyarokat, amikor szembesülniük kellett a valóban riasztó ténnyel, hogy a népességfogyás és a nyelvvesztés kritikus méreteket ölt a térségben. Adott tehát egy ugyan finomításra szoruló, de alapjaiban és szellemiségében elfogadható politikai szabályozás, létrejöttek továbbá a kisebbség szellemi életének intézményei, amelyekről az egyik muravidéki magyar szerző így ír: *“Az is tény, hogy a kultúra és a tájékoztatás területén kialakult intézményrendszer jelentős eredménynek minősíthető”* (Göncz 1999). Másfelől azonban mindezek a kisebbség életét meghatározó körülmények az évtizedes múlttal rendelkező országban akkor látszanak rendeződni, amikor a Muravidéket több, egymást negatívan erősítő, és a közösség életminőségét többnyire kedvezőtlenül meghatározó hatás érte: a Muravidéket több szempontból sújtó gazdasági válság, az alacsony születésszám kritikussá válása, az elvándorlás, a magyar nyelv tekintélyének gyengülése.

A szlovéniai magyarság kulturális arculatára, irodalmára, civilszerveződéseire, a kisebbség tömegtájékoztatási eszközeinek ismertetésére és más, a helyi közösséget jellemző és meghatározó területre nem térünk ki ebben az esettanulmányban. Ezekről a témakörökről további kiadványok, folyóirat- és hetilapcikkek részletesebben tájékoztatnak (Kovács 2002; red.: Nećak Lük, Jesih 2000; Szíjártó 2001 és 2002).

A szlovéniai magyarság helyzete ugyanakkor több szálon párhuzamba állítható a magyarországi szlovéniséggel. Ez még akkor is igaz, ha a két nép

és a két ország kapcsolataiban nem érvényesül többé a valaha mechanikusan és a körülmények figyelembe vétele nélkül alkalmazott viszonyosság elve – amelynek egyébként a maribori magyar lektorátus majd tanszék alapítása is köszönhető. A két kisebbség az intézmények több síkján és a személyes kapcsolatok révén is kötődik egymáshoz. Az áttanulmányozott anyagokban többször visszaköszön, hogy a szomszéd országban élő kisebbség életfeltételeit mindkét részről a saját országban élőével összehasonlítva vizsgálják. Egy a 80-as évek elején készült elemzés így ír a rábavidéki szlovének helyzetéről: *“d) A szlovén nyelvnek meghatározó szerepe van a szlovén kulturális csoportok nyilvános fellépései során. Ugyanakkor ezek nyelvjárási színvonalon folynak, hiszen a népművészet és a népi alkotás bemutatásáról van szó. e) Az irodalmi szlovén kétnyelvű feliratok (néhol hibás formában) csupán néhány hivatalos épületen jelentek meg (az alsószölnöki községházán, könyvtárakon, klubokon, ritkábban üzleteken). Szlovén nyelvű útbaigazító táblák nincsenek”* (Kuhar 1983). Ezek a majdnem két évtizede született mondatok szinte ma is érvényesek a rábavidéki szlovénekre mindenképpen, de részben a muravidéki magyarokra is.

2.2. A magyar nyelv helyzete a muravidéki közoktatásban

A magyar nyelv iránti érdeklődést az ország keleti részén a magyar kisebbség jelenléte határozza meg. A muravidéki magyarok a szlovén-magyar határ mellett (közös határ Vas és Zala megyével) megközelítőleg harminc faluban és Lendván élnek. Számuk az országnak ebben a régiójában körülbelül 6000. Közigazgatásilag ezek a települések öt önkormányzathoz tartoznak: Lendva-Lendava, Dobronak-Dobrovnik, Moravske Toplice, Hódos-Hodoš, Sal-Šalovci. Az utóbbi háromban élők helyzete a legnehezebb nyelvi szempontból, az itt található goricskói falvakban ugyanis erőteljes népességfogyás figyelhető meg a magyar kisebbség körében. A fiatalok elköltöznek, a települések etnikai összetétele egyre inkább a szlovén többség

felé tolódik el. Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy a megmaradók milyen erőteljesen ragaszkodnak magyarságukhoz: a goricskói magyarok 90%-a igényelte az úgynevezett magyarigazolványt. A legújabb híradások szerint Muravidéken működő kétnyelvű iskolák közül a Lendva közvetlen vonzáskörzetéhez tartozó gyertyánosi az egyetlen, ahol nem csökken a tanulók száma (Király 2002).

A magyarlakta Muravidék földrajzi-közlekedési szempontból, valamint néprajzilag és a nyelvjárások szempontjából rendkívül tagolt. A goricskói kistáj (a magyar-szlovén-osztrák hármashatár közelében) mellett önálló arculatot képvisel a Hetés és az úgynevezett Lendvavidék. A miniregiók között az elmúlt években felszínre került ellentétek Lendva erős központosító törekvései és az előbbi két tájegység politikai képviseletének gyenge mivolta miatt keletkeztek. A Muravidéki Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség munkáját hol a goricskói, hol a lendvai képviselők tiltakozása és kivonulása bénította meg. A szlovén országgyűlésben egy úgynevezett külön státuszú magyar képviselő van. Ilyen képviselettel rendelkezik az olasz kisebbség is.

A Muravidék magyarsága mellett az országban még hozzávetőleg 2000 magyar él, nagyobb számban találhatunk magyarokat Mariborban, Celjében és Ljubljánban. A fővárosban jelentős a vajdasági származású magyarok közössége, amely a betelepülés ideje és indoka alapján maga is bonyolult rétegződést mutat.

A második világháború után a Muravidéken a magyarlakta falvakban úgynevezett magyar kisebbségi nemzetiségi iskolákat szerveztek. Ezek azonban nem voltak képesek azt a szerepet betölteni, amelyet a magyar közösség igényelt volna. A kétnyelvű oktatást az óvodákban és az általános iskolákban az 1959/60-as tanévben, a lendvai középiskolában 1980-ban vezették be. Az iskoláztatás történetéről bővebben I. (Bokor 1995). Talán

egész Európában alig akad példa arra, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakottként elismert területeken a többségi nemzet tagjai kötelezően tanulják a kisebbség nyelvét. Ez már a 60-as években feszültségeket okozott, ekkoriban fordultak szlovén anyanyelvű polgárok először a szlovén Alkotmánybírósághoz állásfoglalást kérve a magyar nyelv kötelező jellegével kapcsolatban.

A gyerekek vagy anyanyelvként tanulják a magyart, vagy úgynevezett környezetnyelvként. Az általános iskolákban összesen körülbelül 1200 gyerek tanul. Kétnyelvű általános iskolák a következő településeken vannak: Lendva (tagiskolát tart fent Csentében, Gyertyánoson, Petesházán és Völgyifaluban), Dobronak, Göntérháza, Pártosfalva (tagiskolával Domonkosfán és Hódoson). A középiskolának körülbelül 400 tanulója van. Összesen tehát mintegy 1600 gyerek részesül magyar nyelvi képzésben. Ennek szintje attól függ, hogy a tanuló az úgynevezett “magyar 1”-et, azaz a magyar-túlsúlyos formát választja, vagy a “magyar 2”-re jár, vagyis a magyart környezetnyelvként (második nyelvként) tanulja. A két csoport elkülönítése és választhatósága a 80-as évek második felétől valósult meg. 1992-től a magyar anyanyelvűek számára emelt óraszámú magyarságismereti tantárgyakat is bevezettek. Magyarból érettségizni akkor lehet, ha valaki az előbbi típusú oktatásban részesült. Ez témánk szempontjából azért érdekes, mert egyre csökken a “magyar 1”-et választó tanulók száma – tehát folyamatosan szűkül a magyar tanszék és így a magyar kisebbségi felsőoktatás merítési bázisa. Tulajdonképpen arról van szó, hogy az utóbbi néhány évben csak az érettségizik magyarul, aki az anyaországba készül egyetemre. Ez azt is jelenti, hogy a magyar csoportok tekintélye és a magyar nyelvű érettségi leértékelődött azok számára, akik a továbbtanulásukat Szlovéniában képzetik el. Az 1999/2000-es tanévtől például a gyerekek 70%-át fogadó lendvai Kétnyelvű Általános Iskolában tíz alá zuhant a magyar

anyanyelvű csoportba jelentkező tanulók száma.

Számos szlovéniai magyar család már középiskolás korú gyerekét Magyarországra járattja (elsősorban Zalaegerszeg jöhet szóba), sőt arra is van példa, hogy általános iskolásokat a határ menti Lentibe visznek át. Ez a stratégia elsősorban a vezető értelmiséghez tartozó családokat jellemzi. Nagy visszhangot keltett, hogy megjelent az első kisdíák, akit viszont Csesztregről, a magyar oldalról írtak be a lendvai iskolába. A szülők elmondása szerint azért döntöttek így, hogy a gyerek tanuljon meg szlovénül. A példa ugyan egyedi és egyelőre ellenkezik a meggyökeresedett közvélekedéssel és gyakorlattal, miszerint nincsen valódi érintkezés a határ két oldalán élők között, de mindenképpen figyelemreméltó. A határmenti kapcsolatok jellegéről és alakulásáról l. (Mejak 1999).

A középiskolai kétnyelvű oktatási modell legfontosabb elemeit azért érdemes ismertetni, mert a maribori tanszék végzőseinek egy része (becsléseink szerint mintegy a kétharmada) pedagógusként helyezkedik el. Az alábbi pontok ugyanakkor láthatóvá teszi a kétnyelvű oktatás gyakorlatának itt nem elemzett ellentmondásait: a tanár bizonytalan szerepét a két nemzeti identitás képviselésében; a két nyelv egymáshoz való viszonyának tisztázatlanságát; a valódi kétnyelvűség megvalósításának módszertani problémáit. A kétnyelvű középiskola igazgatóját idézzük: *“1. A kétnyelvű középiskolában az oktató-nevelő munka két nyelven folyik. 2. A két nyelv anyanyelvként és oktatási nyelvként egyenrangú. 3. A tanulók különböző szintű magyar nyelvi tudására és beszédkészségére való tekintettel a magyar nyelv és irodalom tanítása az osztályokban két szinten és két külön csoportban folyik. Alacsonyabb szinten mint második nyelv a szlovén anyanyelvű tanulók részére, és magasabb szinten mint anyanyelv a magyar anyanyelvű tanulók részére. (...) 4. A magyar történelem, a földrajz és a művészet tanítása a nemzetiségi program keretében történik magyar nyelven.*

5. A többi tantárgy esetében a tanítás szlovén anyanyelven folyik, a törzsanyag ismertetése a szakkifejezések kiegészítésével pedig magyarul. Az elsajátított szakkifejezéseket alkalmazzuk a tanulók szóbeli és írásbeli készségei fejlesztésénél. A tanulóknak készült táblaképeknek, vázlatoknak stb. kétnyelvűeknek kell lenniük” (Füle 2002).

A szlovéniai magyar kisebbség helyzetével több szempontból rokonságot mutató karintiai szlovén kétnyelvű oktatási rendszer szervezete és a kétnyelvű oktatás mikéntje külön esettanulmány tárgya lehetne. Itt csak annyit, hogy Karintiában 83 Volksschule és 22 Hauptschule működik, az oktatás egy 1988-as törvény alapján zajlik (Ogris 2000).

3. A Magyar Nyelv és Irodalom Intézet

A Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Intézete történetét tulajdonképpen a magyar nyelvi lektorátus alapításától kezdhetjük, ez ugyanis hosszabb múltra tekint vissza, mint a tanszék: az előbbi 1966-ban, az utóbbi az 1980/81-es tanévben alakult. A Mariborban folytatott hungarológiai tevékenységet szervezeti szempontból tehát az jellemzi, hogy párhuzamosan folyik magyar szakos képzés és nyelvtanítás.

A maribori tanszék a maga földrajzi elhelyezkedésével, hallgatóinak nyelvi–etnikai jellemzőivel és oktatói gárdájával sokszálú kapcsolatrendszerbe ágyazódik: a Szlovén Köztársaság által fenntartott, szlovén nyelvű képzést folytató intézményben működik, alapfinanszírozása a szlovén rendelkezések szerint történik; egyedüli szakként itt folyik magyar nyelvű képzés; hallgatóinak többsége a szlovén törvények által elismert autochton kisebbséget képviseli, amely a muravidéki térségben él; a hallgatók másik része szlovén anyanyelvű, de a nyelvtanulás lehetőségeit ők is igénybe vehetik; a tanszék oktatói részben szlovén állampolgárok (szlovéniai magyarok), részben Magyarországról járnak át, míg a lektor a magyar Oktatási Minisztérium kiküldöttje.

3.1. A lektorátus története és jelenlegi helyzete

1961-ben a Felsőoktatási Intézmények Szövetségének egységeként alakult meg a Pedagógiai Akadémia, a mai Pedagógiai Kar elődje. A Pedagógiai Akadémián annak megalakulásától kezdve napirenden volt egy magyar lektorátus létesítése, összefüggésben a hasonló magyarországi szlovén lektorátus ügyével. A magyar lektorátus 1966-ban jött létre elsősorban azzal a célkitűzéssel, hogy megteremtődjön a muravidéki magyar értelmiség képzésének nyelvi bázisa. Ahogy a tanszéki kiadványok fogalmazzák: *“A lektorátust azzal a szándékkal alapították, hogy a Szlovén Köztársaság nemzetiségileg vegyes területén élő nemzeti közösség jövőbeli értelmisége az anyanyelvén tanulhasson”* (Madžarski 1997).

A Szombathelyi Tanárképző Főiskola szlovén lektorátusa 1974-ben jött létre. A két lektorátus munkája kezdetétől természetesnek és szorosnak mondható a maribori és a szombathelyi tanárképző intézmény együttműködése, ami nem maradt meg a felsőoktatás szintjén, hanem városok közötti kapcsolattá vált. Az 1970-ben aláírt első együttműködési programot évente újítja meg a maribori illetve a szombathelyi fél. A magyar lektorátus illetve a magyar intézet tevékenységének áttekintése elején utalhatunk azokra az eseményekre, amelyek a mindenkori szerződések alapján zajlottak le: konferenciákról, kerekasztal-beszélgetésekről, a rendezvényeken való kölcsönös részvételről, hallgatócserékről, kiállítások cseréjéről van szó. A 90-es évek közepétől azonban a tanszék nem kapott szerepet a városok közötti hasonló együttműködésekben.

A lektorok cseréjének kérdése kétoldalú államközi szerződésben nyer szabályozást. Ezek a megállapodások tartalmazzák a lektorok munkabérének fizetési rendjét, a lektori pályázat lebonyolításának mikéntjét, a kiküldés módját és idejét, a munkavízummal kapcsolatos rendelkezéseket stb. (Együttműködés 1998).

Az 1996-tól kezdve egymást váltó lektorok tevékenységét az alábbi források alapján lehet felidézni: a tanszék oktatóinak szóbeli visszaemlékezései (a 80-as évek közepétől napjainkig), a tanszék kiadványai (1996-2002), a lektorok éves jelentései (1995-2002). Ebben az esettanulmányban tevékenységükre nem térünk ki részletesen, csupán névsorukat közöljük: Hegedűs Rajmund, Kerekes László, Rónai Béla, Palkó István, Kocsis Gyula, Gadányi Károly, Lakatos Lajos, Vörös Ottó, Guttmann Miklós, Bokor József, Molnár Zoltán, Kolláth Anna, Szíjártó Imre, Virág Zoltán.

A lektorátus nyelvóráira és a tanszék rendezvényeire járó hallgatók száma mintegy negyven fő – az alábbiakban részletesen lesz szó arról, hogy a magyar nyelven folyó oktatásnak ebben a formájában azok vehetnek részt, akik nem magyar szakosok.

A fenti negyvenből körülbelül húsz hallgató jár a karok valamelyikéről több-kevesebb rendszerességgel lektori órákra (a további mintegy húsz fő csupán a rendezvényeket látogatja). A lektori órákon természetesen nem csak muravidékiek vesznek részt, hanem szlovének is. A magyar tanulásának a következő (egymással sokszor összefüggő és átfedésben levő) motívumait lehet megemlíteni: a) A hallgatók egy része muravidéki munkahelyre készül, ahol hasznát veheti a nyelvtudásnak. b) Többen járnak azért, mert otthon nem beszélnek magyarul, és szeretnék a nyelvtudásukat frissen tartani. c) Vannak olyan szlovének, akik a muravidékről származnak, és valamilyen módon kapcsolatba kerültek a magyar kultúrával. (A kétnyelvű iskolák valamelyikébe és a környezetnyelvi órákra jártak, a rokonságban, illetve ismerőseik között vannak magyarok.) d) Az ország más részeiről származók személyes kapcsolataival a muravidékiekkel: barátok, barátnők, szoba- és csoporttársak. e) Személyes vagy szakmai érdeklődés.

A hasonló lehetőségekből feltehetőleg éppen azok maradnak ki, akik nyelvi felkészültségük hiányosságai miatt félnek a közösségben megnyilvánulni. A magukat magyarnak vallók és a magyart hétköznapi érintkezéseikben használók száma így ennek a rétegnek a kiesésével is csökken. Nem ritka jelenség például, hogy magyar szülők gyermekeként egy testvérpár két tagja egymás között a szlovént használja. Több olyan hallgató is van, aki többnyelvű családból érkezett, hiszen elsősorban Lendván és a határ mentén erőteljesen jelen van a horvát nyelv is.

2000-ben a városban tanuló diákok civilszervezeteként alakult a Maribori Magyar Kultúrklub. Az alapító okiratból idézzük: "A Klub a diákok önálló, önkéntes és nonprofit szervezete, amely tevékenységével valósítja meg érdekeit a kultúra és az oktatás területén, különös hangsúllyal a magyar nép kultúrájára. A tagok ezzel saját szűkebb környezetükben hozzájárulnak a kulturális élet gazdagításához. (...) A Klub jogi személy. Képviselőt az elnök látja el. (...) A Klub felkészíti a hallgatókat a kétnyelvű területen ellátandó munkára, ösztönzi és támogatja a tehetséges diákokat. A Klub alapvető szándéka, hogy hozzájáruljon a magyar kultúra megismertetéséhez." Ezzel a civilszervezettel tulajdonképpen megteremtődött a Mariborban tanuló és dolgozó magyarok közösségének első szerveződése.

3.2. A tanszék története és jelenlegi helyzete

A második világháború után az újonnan létrehozott nemzetiségi iskolákban magyarul többnyire gyengén beszélő tanárok tanítottak. Magyar nyelvű pedagógusképzés Szabadkán folyt, de a Muravidék iskoláinak igényeit ez az intézmény nem volt képes kielégíteni. Ekkor indították Muraszombatban az egyéves tanárképző tanfolyamot. Itt és később a muraszombati tanítóképző kétnyelvű tagozatán végzett a kétnyelvű pedagógusok következő csoportja. A Maribori Egyetem Pedagógiai Akadémiájának a Magyar nyelv és irodalom tanszékén 1980-ban kezdődött

meg a kétéves tanárképzés. A tanszék azért jött létre, mert *“a muravidéki kétnyelvű iskoláknak szüksége volt általános iskolai tanítókra, illetve magyar nyelv és irodalom szakos tanárookra”* (Madžarski 1997). A végzett hallgatók általános iskolai magyar szakos tanári oklevelet szerezhettek az intézményben. A magyar szak a 80-as évek második felétől, pontosabban 1986-tól vált valódi, öt évfolyamos egyetemi programmá, amikor létrejött a Pedagógiai Kar.

A tanszék létrehozása tehát központi akaratra történt abból a célból, hogy egy közösség igényei kielégítést nyerjenek. A 70-es évek végén még az öngazgató szocialista berendezkedésével büszkélkedő Jugoszláviában sem volt igazi tere a társadalmi kezdeményezésnek. A dologba belejátszott a kisebbségek védelmének államközi szándéka, tehát itt a helyi szükségletek mellett diplomáciai-nagypolitikai erők is megjelentek. Az állami vezetés *“meghallotta”* a közösségek felől érkező jelzéseket, az államközi szintű döntés így jutott le a végrehajtói szintekhez. A maribori tanszék esetében tehát közvetetten megvalósuló közösségi kezdeményezésről van szó, hiszen az állampolgári szándékok akkoriban nem jelenhettek meg az intézményfejlesztés területén.

A tanszék első vezetője Martin Kramar dékánhelyettes lett, aki maga is muravidéki származású, és családi kapcsolatai révén, valamint szakmai érdeklődése folytán (a pedagógiai tanszék oktatója) volt betekintése a kétnyelvű iskolák életébe. Az első kinevezett oktató Vörös Ottó lektor volt. A módszertani tárgyakat Varga Józsefre, a lendvai Fémipari, Pedagógiai és Közgazdasági Szakirányú Középiskola tanárára bízta. Az 1980/81-es tanévben két, a következőben három, a harmadikban további három, az 1983/85-es tanévben hét hallgatója volt a tanszéknek. Az évfolyamonként 2-6 fős létszám ekkortól kezdve tulajdonképpen állandósult a 90-es évek közepéig, amikor azonban számottevően megcsappant a magyar szak iránti

hallgatói érdeklődés. 1982-től minősítésének megszerzése után Varga József lett a tanszékvezető, aki Guttmann Miklós lektorral együtt látta el a magyar szakos hallgatók oktatását. A kezdetektől körülbelül 2000-ig az volt a gyakorlat, hogy a lektorok is kaptak órát a szakosok képzésében, ez elsősorban nyelvészeti tantárgyakat jelentett. Óraadóként időszakosan négy-öt további oktató járt át Szombathelyről, közülük néhányan volt lektorok. Varga József tízéves tanszékvezetői tevékenysége nyugdíjazásával ért véget, ekkor Bokor József vette át a helyét. Nagy fejlesztést jelentett a docensi állás 1998-as valamint a tanársegédi állás 2000-es meghirdetése és betöltése.

A *Tanszéki Krónika* tanúsága szerint az intézményben a következő vendégek tartottak előadást: Goda Imre (a szombathelyi tanszékről; egy időben óraadó is volt), Szathmári István (a téma: A stilisztika alapjai, mai értelmezése), Péntek János (Nyelvi jelenségek és folyamatok a kisebbségi nyelvhasználatban), Deme László (A funkcionális nyelvszemlélet), Beke György (Erdély irodalma), Kerényi Ferenc (Mi dolgunk Petőfivel?), Zágorec Csuka Judit (író-olvasó találkozó a muravidéki költőnővel), Papp Tibor (az OM ösztöndíjasa a kultúraközi közvetítésről), Gállos Orsolya (a műfordító-ljubljana lektor szlovén nyelvű előadása A szlovén irodalom magyarországi fogadtatása címmel), Kovács Attila (muravidéki magyar történész, A szlovén-magyar etnikai határ alakulása a 20. században), Guttmann Miklós (A nyelvoktatás szerepe a kommunikációs kultúra fejlesztésében), Mikola Gyöngyi és Utsi Csilla (pécsi PhD-hallgatók, Tolnai Ottóról illetve Márai Sándorról). Az egyéb látogatások közül kiemeljük a parlamenti képviselő említett 1997-es fogadását, a nagykövetek és konzulok tájékozódását és Amedeo di Francesco, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökének egynapos programját.

A magyar szakkal kapcsolatos fontosabb információkat a tanszék legújabb kiadványa alapján ismertetjük (Oddelek 2001). Különösen érdekes a

dokumentumnak az a része, amely a felvételi feltételeket tartalmazza, hiszen ezek a pontok okozták az elmúlt években a legtöbb vitát akörül, hogy jelentkezhetnek-e szlovén anyanyelvűek. A bemutató szövegének részletei: *“Magyar nyelv és irodalom (kétszakos egyetemi program): a magyar nyelv és irodalom szak a Pedagógiai Karon négyéves kétszakos egyetemi pedagógiai program. A magyar nyelv és irodalom szak mellett a hallgatók bármelyik szakot választhatják. A hallgatók a magyart leggyakrabban a történelemmel, a szociológiával, a földrajzzal, a szlovén nyelv és irodalommal illetve az idegen nyelvvel együtt tanulják. A program államilag támogatott és tandíjas lehet. A tanszék magyar nyelv és irodalom szakos tanárokat képez az általános és középiskolák számára. A tanulmányi program kötelezettségeinek teljesítése után és a diplomamunka megvédésével a hallgatók középiskolai tanári címet kapnak. (...) A beiratkozás feltételei: A magyar nyelv és irodalom kétszakos egyetemi programra az iratkozhat be, aki a) érettségivel rendelkezik, b) 1995. június 1-je előtt végezte a gimnáziumot illetve más középiskolai programot, az a beiratkozási feltételekben évente előírt feltételek mellett, c) a gimnázium négyéves középiskolai programját legalább 350 magyar nyelvi órával és 30 magyar történelem órával elvégezte a Szlovén Köztársaságban, és nemzetisége szerint magyar vagy szlovén, illetve ha teljesíti a 350 nyelvi órát valamint 30 magyar történelem órát magában foglaló középiskolai kétnyelvű program különbözeti vizsgáját magyar nyelv és irodalomból.”*

Szlovéniában azokra a szakokra van felvételi, amelyekre a keretszámoknál többen jelentkeznek. Erre a magyar esetében nem volt példa, ami nem feltétlenül kedvező, ugyanis a középiskolások tudják, hogy magyar szakra könnyen bejuthatnak, “csupán” magyarul kell tudni. (A tanszéki legendárium egyik középponti darabja az a megnyilatkozás, ami az egyik hallgató szájából hangzott el az összejövetelek valamelyikén: “Amennyit én

tudok magyarul, az bőven elég.” A nyelvet az átlagosnál messze jobban tudó, a közösségi életben élénken mozgó fiúról van szó, aki tehát elvileg mintakövetéseiben felfelé, a közösség igényes rétegeihez igazodik. És egy másik vélekedés, ezúttal egy műszaki karos fiútól: “Annyit tudok én magyarul, hogy a boltban megértessem magam.” Tipikusan olyan attitűdről van szó, amelyet az idegen nyelv használatához kapcsolunk: elboldoguljak egy nem anyanyelvi közegben. A hallgató vezető értelmiségi családból származik, édesanyja magyar pedagógus.)

1980-tól 2002-ig huszonkét hallgató végzett a tanszéken, ami a felfutás első éveit is beleszámítva évente egy diplomást jelent. Ebből a Pedagógiai Akadémia idejére (1980-1986) esik kilenc végzős, a Pedagógiai Kar idejére (1986-2002) pedig tizenhárom. Mindez annak a fényében érdekes, hogy a végzetek számának körülbelül a háromszorosa kezdte meg tanulmányait, és végzett el bizonyos számú évet. A lemorzsolódásról nem állnak rendelkezésünkre értékelések, azonban ennek a legfőbb oka a szakra való, a fentiekben leírt könnyű bejutás lehet. A szlovén viszonyokhoz viszont hozzátartozik, hogy számos hallgató úgy kapott állást, illetve úgy tanít ma is, hogy csupán az abszolutórium van meg. Ebben az esetben egy fizetési kategóriával lejjebb sorolják be, mint a diplomával rendelkezőket. Bizonyos idő eltelte után csak az előírt megfelelő vizsgák megismétlésével lehet a diplomamunkát beadni és a védési folyamatot elkezdeni. Az abszolutóriummal rendelkező hallgatók számáról nincsen kimutatás.

A végzősök körülbelül kétharmada a Muravidék kétnyelvű iskoláiban vagy ezek könyvtáraiban, egyharmada pedig a magyar nyelvű televíziónál, rádiónál és más intézményeknél helyezkedik el. Túlnyomó többségük visszamegy a szülőhelyére, ami nyilvánvalóan összefügg a szak- és nyelvtudásuk korlátozott piaci értékével is. (Más szakokon és karokon végzett magyar diákok könnyebben elhelyezkednek az ország más részeiben.)

A magyar szakos végzettséggel tehát az a helyzet, hogy a hallgató a képzés itt leírt jellegéből következően meglehetősen leszűkített szellemi mezőben mozog, ami a Szlovéniában amúgy sem magas presztizsú magyar nyelvet tudó végzős esélyeit még inkább csökkenti. A képet árnyalják azok az itt nem részletezhető, rendkívüli tagoltságot mutató regionális különbségek, amelyeknek a vesztese a (szlovének és magyarok által lakott) Muravidék egésze (l. erről bővebben Musek 1994: 159-168). A Muravidék abból a történelmi helyzetből kifolyólag, hogy a terület az Osztrák-Magyar Monarchia része volt, és csak 1920 után került Jugoszláviához, illetve a Szlovén Szocialista Köztársasághoz, különleges helyet foglal el az össz-szlovén nemzeti tudatban (l. Fujs 1994). A “vend kérdés” azaz a magyar oldalról történt kísérlet a Muravidék leválasztására a szlovén területekről máig ható sérelmeket eredményezett. Erről l. részletesen (Lukács 1996). A Muravidék kulturális és nyelvi különállása eredményezi, hogy az innen származó embereknek saját elmondásuk szerint szinte új nyelvet kell tanulniuk, ha tanulni vagy dolgozni más vidékekre kerülnek. Innen a kisebbségi magyarok kettős szorongása: Magyarországon “szlovéneknek” mondják őket, Szlovénia nyugatabbra fekvő régióiban pedig elmaradott muravidékieknek. A Szlovénián belül megmutatkozó regionális különbségek részletes bemutatását l. (Németh 2002).

A magyar szakosok elhelyezkedési lehetőségeit befolyásolja az iskolákban jelenleg tanító pedagógusok összetétele: a Mariborban (a 80-as évek első felétől kezdve) és másutt végzett tanárok egy nagy csoportja a negyvenes évei elején van, gyakorlatilag ők alkotják a tantestületek magyar munkaközösségeinek derékhadát. Amíg ők nem kezdenek nyugdíjba vonulni (márpedig ez mintegy húsz év múlva várható), nem lesznek álláshelyek. Az egy-egy megüresedő állásra felvett fiatalnak nem nagyon van esélye komolyabb feladatot kapni (például a magyar anyanyelvi csoportokban

tanítani), mert egyrészt ezek a munkakörök foglaltak, másrészt a gyereklétszám általános csökkenésével és a magyar anyanyelvi képzés iránti kereslet visszaesésével az idősebb pedagógusok mozgástere is szűkül.

Néhány példát tudunk arra, hogy a hallgatók az egyetemi diploma után tovább folytatják tanulmányaikat. Az ilyen törekvések iránya elsősorban Budapest és Pécs.

A fentiekből látható, hogy a kitörési pont a magyar tanszék számára a képzés bővítése lehetne azokban az irányokban, amelyek a korai dokumentumokban megfogalmazódtak: fordító- és tolmácsképzés, újságírás, médiaképzés, turisztika, nemzetközi kulturális kapcsolatok. Az oktatási, kulturális szférában betölthető munkahelyek bővülése és a kétoldalú határmenti kapcsolatok esetleges megélénkülése esetén kereslet lehet a hasonló tájékozódású szakemberek iránt.

Az 1992 után készült diplomamunkák címeinek felidézése nyomán láthatjuk, hogy alig néhány dolgozat tekint túl a Muravidék horizontján: *Nyelvszociológiai vizsgálatok Dobronak élőnyelvében; A nyelvi tudat és a nyelvhasználat összefüggése a nemzetiségileg vegyesen lakott Muravidéken; Magyar-szlovén és szlovén-magyar földrajzi szakkifejezések szótára; A fordítás néhány problémája olvasmányaim és tapasztalataim alapján; A kétnyelvűség geo-, szocio-, és pszicholingvisztikai kérdései a Muravidéken; A tévébemondó beszédének elméleti és gyakorlati tudnivalói; Tájszókészletti vizsgálatok a muravidéki Hosszúfaluban; Idegen szavak a Népújtság nyelvében; A Naptár negyven éve; Német eredetű tájszók használata Lendván; (Kontaktus)nyelv-használat a Lendvai Kétnyelvű Középiskola diákjai körében.*

Négy tanszéki rendezvényt és hat kiadványt említhetünk meg. (A kétnyelvű rendezvények és kötetek szlovén címeit elhagytuk.) A rendezvények: Kerekasztal-konferencia a maribori magyaroktatásról 1986;

Mátyás-emlékülés 1990; Az anyanyelv a kétnyelvűségben 1996; Szomszéd népek – szomszédos kultúrák 2000. A kiadványok: *Magyaroktatás a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán*. Szerk.: Varga József és Bokor József. Hely és év nélkül [Budapest, 1986.]; *Corvin Mátyás-konferencia*. Szerk.: Varga József és Molnár Zoltán, Maribor, 1991.; Molnár Zoltán: *Nyelv és nemzetiség*. Maribor-Szombathely, 1993.; *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*. Szerk.: Bokor József, Maribor-Lendva, 1999.; Bokor József-Guttman Miklós: *A muravidéki magyarság anyanyelvéért*. Szombathely-Maribor, 1999.; *Szomszéd népek – szomszédos kultúrák*. Szerk.: Bokor József és Szijártó Imre, Maribor-Szombathely, 2001.

A 90-es évek elejéig Szombathelyről átjáró óraadók tartották az órákat tömbösített formában. A tanszék oktatógárdájának összetétele akkor stabilizálódott, amikor a tanszékvezetői és a docensi álláshely betöltésre került. Később is történtek kísérletek az óraadói rendszer gyakorlatának folytatására (a 90-es évek végén Láng Gusztáv, a neves, erdélyi származású irodalomtörténész tartott rendszeresen órákat), de egyrészt meglazultak a kapcsolatok a szombathelyi főiskola irodalmáraival (elsősorban az irodalomórák ellátására volt szükség külső oktatókra), másrészt a hallgatók számának folyamatos csökkenése időszakában a tanszék oktatói a lektorral megerősítve el tudták látni a feladatokat.

Jelenleg a tanszéknek három főállású és két mellékfoglalkozású oktatója van. A három főállású oktató közül ketten magyar állampolgárok, mindketten dolgoztak lektorként a tanszéken (1984-1987 illetve 1993-1998). Mindketten eredetileg a Berzsényi Dániel Főiskola nyelvészeti tanszékének oktatói, de ma már egyéni munkavállalók. Tulajdonképpen kétlaki életet élnek, hiszen lakást bérelnek Mariborban. Tulajdonképpen végigjárták a szlovén minősítő rendszer minden elemét. Egyikük a szlovén szóhasználat szerint “rendes egyetemi tanár”, ami a docens és az afölötti “rendkívüli

egyetemi tanár” utáni fokozat. Az egyetemet Szegeden végezte. Magyarországon szerzett kandidátusi fokozatot. Szakterülete a dialektológia és a lexikológia. A 90-es évek elejétől, a muravidéki kolléga nyugdíjazásától tanszékvezetői feladatokat ellátó oktató három-négy év múlva éri el a nyugdíjkorhatárt. A tanszék docense kinevezését magyarországi kisdoktorijának PhD-vá történő átminősítése után kapta. Debrecenben végzett, lektori megbízatása óta Mariborban dolgozik. Szakterülete a szociolingvisztika. A Pécsen PhD-hallgató kolléganő a tanszéken végzett 1996-ban. Szlovén állampolgár. A két mellékállású oktató ugyancsak szlovéniai magyar. Az egyik tanszékvezetőként tíz évvel ezelőtt “rendkívüli egyetemi tanárként” ment nyugdíjba, azóta óraadóként tanít. A muravidéki magyarság meghatározó egyénisége, az első értelmiségiek egyike. Költő, dráma- és regényíró, nyelvész, helytörténész, irodalmár. Részt vesz a muravidéki műkedvelő tevékenységben és hagyományápolásban. A másik docensi beosztásban óraadó. Budapesten végzett, negyvenes éveinek végén jár. Főállásban a *Népújság* című muravidéki magyar hetilap fő- és felelős szerkesztője. Az irodalmi élet vezető személyisége, költő, folyóiratszerkesztő, irodalomtörténész. A jelenlegi lektor Szegedről érkezett, doktorival rendelkező irodalomtörténész.

A muravidéki közegben érezhető a magyar és a szlovén állampolgárok közötti feszültség. Utóbbiak a tanszéket olyannyira magukénak tekintik, hogy a közvélekedés szerint nem szívesen látják a magyarországiakat a tanszéken, és különösen a tanszék vezetésében. (A muravidéki magyar irodalom egyik képviselője megnyilatkozását idézzük: az lenne a legjobb megoldás, ha a tanszék Lendvára költözne át, ahol napi kapcsolatban állhatna a muravidéki magyarokkal.) Az idős kolléga nyugdíjba vonulás után többen szlovéniait láttak volna szívesen a tanszék élén, ami a saját vezető értelmisége kiépítését éppen akkoriban megkezdő muravidéki

magyarság helyzetének ellentmondásait tükrözi: a közösség nem képes valamennyi feladatra saját szakembert biztosítani, ugyanakkor bizonyos körei megkísérlik blokkolni a magyarországiak (bizonyos vélekedések szerint az “idegenek”) szerepvállalását, ami egyébként éppen a közösség érdekeit szolgálná. Miután nem ilyen döntés született, a fiatalabb muravidéki oktató felmondott, azóta csupán óraadó.

Bizonyos hasonló gyökerű ellentétek jelen vannak a muravidéki értelmiség köreiben is, ugyanis egy részük Magyarországon, főként Budapesten, másik részük (Szlovéniába való áttelepülésük előtt) a Vajdaságban, egy harmadik csoportjuk Ljubljánában, fennmaradó részük pedig Mariborban végezte a tanulmányait. A közösség tagjainak megítélése alapján a Budapesten és Ljubljánában szerzett diplomának magasabb a presztízse, míg a vajdasági származásúak, noha maguk is kisebbségi helyzetben voltak a szülőföldjükön, idegennek számítanak. Ugyanígy kezelik a Magyarországról többnyire családi okokból (elsősorban házasság céljából) áttelepülteket is – ezek száma egyébként nem magas. Arról lehet szó, hogy a vajdaságiak és a magyarországiak jelenléte (a családi okokból áttelepülők is tulajdonképpen a kéderhiányos intézményekben mint a rádió, televízió, egészségügyi intézmények helyezkednek el) azzal szembesíti a muravidékieket, hogy bizonyos, kulcsfontosságú vagy magas presztízzsel rendelkező állásokat nem tudnak saját erőből betölteni.

A tanszéknek intézményi és személyes vonalakon erős a kapcsolata a volt lektorokkal – ezek 1971-től 1998-ig bezárólag valamennyien a szombathelyi nyelvészeti tanszék (esetleg az időszak elején más tanszékek) alkalmazottjai voltak. Mivel ez egy viszonylag szorosan együttműködő csoport, és mivel a régebbi időszakokban a lektori munka a korábbi alapokon nyugodott, van bizonyos fenntartás az újabb lektorok irányába.

Látható, hogy az állandó státusszal rendelkező (fő- és mellékállású) oktatók rekrutációs bázisa viszonylag szűk. Ez egyrészt a muravidéki humán értelmiség kis létszámából, másrészt a szombathelyi és a maribori intézmény szoros együttműködéséből fakad – korábban szinte automatikus módon Szombathely küldte a lektorokat.

Összegezve: a magyar nyelv és a maribori magyar szak megítélésében jól érzékelhetők azok a társadalmi változások, amelyek Szlovéniában és a térségben lejátszódtak az elmúlt évek során: egyre erősödik a nagy világnyelvek, elsősorban az angol hatása; elszívó hatást gyakorolnak az anyaország egyetemei, amelyeken egyre növekvő létszámban tanulnak a magyar és szlovén anyanyelvű diákok – mivel a maribori tanszék jószerével kimaradt az intézményközi együttműködésekben, a hallgatók, ha nagyobb presztízzsel rendelkező intézménybe akarnak menni, eleve máshova jelentkeznek; érezhetően csökken a bölcsészszakok iránti általános érdeklődés; a közoktatásban a magyar nyelv megítélése rosszabbodott, különösen drámai az anyanyelvi csoportok iránti érdeklődés csökkenése; a muravidéki magyarság létszámának fogyása hatást gyakorol a magyar nyelvű képzésre is.

Összegzés

A maribori hungarológiai műhely jellegzetessége az, hogy ugyan a magyar etnikum által lakott települések a magyar–szlovén határ mentén helyezkednek el, az intézmény maga ezen térségtől mintegy nyolcvan–száz kilométernyire található, ahol csupán magyar szórványról beszélhetünk. Szerepét és helyzetét a következőképpen lehet leírni.

1. Ami a társadalmi közeget és a megrendelők szociológiai jellemzőit illeti, az intézmény a határon túli magyarság igényeit kielégítő szlovákiai vagy romániai tanszékekhez hasonlít. Térbeli távolsága miatt azonban nem

tagozódik bele a közösség életébe olyan módon, ahogy azt az említett országban működő intézmények teszik. (A muravidéki magyar oktatók, akik más funkcióik révén a közösség vezetőinek számítanak, lakóhelyükről “eljárnak” Mariborba tanítani.) Ezért, valamint a magyarországi oktatók erős jelenléte miatt (pontosabban bizonyos lendvai köröknek a magyarországiakkal szembeni fenntartásai okán) nem jött létre a tanszék és a közösség vezetői, irányító szervei közötti informális közlekedés.

Ellentmondásos – vagy nagyon is érthető módon – a magyar tanszéken csapódtak le a muravidéki kétnyelvű közoktatási modell ellentmondásai, és ez a 90-es évek végétől különösen érzékenyen befolyásolta a munkát. Az ellentmondásokat Bokor József már idézett tanulmánya alapján a következőkben lehet megragadni: nem formálódott ki a kétnyelvű oktatás módszertana; a tanárok ennek következtében tervszerűtlenül és elképzelés nélkül változtatják a tanórákon a két nyelvet; a tanárok jó része nem jól tud magyarul, ezért eleve képtelen a kétnyelvűség elvi és gyakorlati követelményeinek eleget tenni; végső soron pedig “...*nem alakult ki mind a mai napig igazi kétnyelvű szemlélet, nem igazán eredményes tehát a kétnyelvű pedagógiai tevékenység sem*” (Bokor 1995:397). Ezek a megállapítások elsősorban a magyar anyanyelvű, elbizonytalanodó és gyengülő, de mégis a magyar által meghatározott nyelvi tudattal rendelkező muravidékiekre érvényesek. Mit hozott a kétnyelvű oktatás a szlovénoknak? A választ Szabó Ildikó egyik tanulmányából idézzük: “*A kétnyelvű iskola lehetőségei sem a belülről is akart asszimiláció megfordítására nem bizonyultak elégségesnek, sem arra, hogy a szlovénokat érdekeltté tegyék a magyar nyelv tanulásában*” (Szabó 1994:131). A legsötétebben látó elemzők ezzel a helyzettel kapcsolatban beszélnek a kétnyelvű oktatásból kikerülő “*senyelvűségéről*” vagy “*két félnyelvűségéről*”.

Világos azonban, hogy ezekkel az elemi nyelvi és műveltségi problémákkal az egyetem önmagában nem tud megbirkózni. Az mindenesetre biztos, hogy az ilyen előképzettséggel rendelkező hallgatók aligha képesek a hagyományos és magas szintű hungarológiai tanulmányok folytatására. Az a furcsa helyzet alakult ki ugyanis, hogy az egyetem adottnak vette a nyelvtudásukat (hiszen tulajdonképpen anyanyelvű hallgatókról volt szó) és országismereti tudásukat (hiszen magyarul és magyarból érettségiztek), miközben ez a tudás bizonytalan volt. Másrészt azonban: anyanyelvű, frissen érettségizett elsőéveseknek kellene felzárkóztató nyelvórákat tartani? Erre a megoldásra a lendvaiak kapnák fel a fejüket. És itt érkeztünk el a kétnyelvű oktatás visszásságainak egyetemi szinten való megjelenéséhez.

2. Az intézmény földrajzi elhelyezkedését tekintve párhuzamnak adódik akár a bukaresti, akár a zágrábi hungarológia, hiszen ezek az őshonos magyarság lakóhelyén kívül vannak. Azonban ezek az ország fővárosában található, és mint ilyenek a nem magyar anyanyelvűeknek is kínálnak tanulási lehetőséget, kielégítve a helyi egyetemisták filológiai érdeklődését. Ezt a szerepüket mutatja az a munkamegosztás, amelyet a zágrábi és az eszéki, illetve a bukaresti valamint a kolozsvári és más intézmények megvalósítanak: a fővárosi tanszék fogadja a nem magyar anyanyelvű bölcsészjelölteket (is), a magyarok lakta városokban található tanszékekre pedig túlnyomórészt magyar származásúak jelentkeznek. További különbség, hogy különösen Bukarestben erős magyar szellemi élet zajlik, a magyar könyvkiadásnak, irodalomnak, tudományosságának nagy hagyományai vannak, míg Mariborról ez nem mondható el.

Tudunk természetesen magyar származású festőművészeiről, színházi rendezőiről, színésznőről, egyetemi oktatókról, orvosokról. Ők azonban többségükben nem magyarként és főleg nem magyar nyelvtudásuk révén vannak jelen a szlovén szellemi életben. Éppen ez a szlovéniai magyar

értelmiség egyik legfontosabb vonása: tulajdonképpen nincsen olyan értelmiségi, akit a szlovén köztudat magyarként ismerne és fogadna el. Aki mértékadó magyar személyiség, az csupán a közösségen belül az, aki viszont szlovéniai szintű pályát futott be, az ezt tulajdonképpen az asszimiláció árán tette. Ez az asszimiláció ugyanakkor nem igazi léthelyzet, nem valódi drámai választás, hanem tudatos folyamat eredménye. Történtek ugyanakkor kísérletek ennek a válaszfalnak az áttörésére: Vlaj Lajos, a muravidéki magyar irodalom megalapítója tagja volt a Szlovén Írók Társaságának. Néhány szlovén nyelven elérhető műve azonban nem szerepel az irodalmi tudatban. Egy másik példa: Gálics Ferenc lendvai származású és Lendván alkotó festőművész elismert alakja volt a szlovén képzőművészetnek, a festészet azonban éppen kívül van a nyelv által hordozott kultúrán. A ma élők közül kétségtelenül Zágorec Csuka Judit jutott a legmesszebbre szlovénre fordított versesköteteivel.

Az egyéni boldogulás és a közösség fennmaradásának érdeke tehát sokak esetében szemben áll egymással. A társadalmi identitáskeresés ugyanis azt diktálja, hogy az egyén érvényesüljön, ez pedig az adott helyzetben csakis szlovénül, azaz a többségi társadalomhoz való alkalmazkodás által lehetséges. Így azonban sérül az etnikai önazonosság. A muravidéki magyarok a tapasztalataink szerint háromféle stratégiát folytatnak. Az egyik az identitás feladása, hiszen ez az út kínálkozik akkor, ha valaki eredményesen akar integrálódni a társadalomba. A másik a bezárkózás, az etnikai azonosság "túlvállalása", az "a magyarság mint önérték" alapállása. Ez utóbbinak végletekig való hajtása állhat az elmúlt évek úgynevezett "plakátbotránnyai" valamint néhány szélsőséges megnyilatkozás mögött. (A muravidéki területek 1941 és 1945 közötti magyar visszafoglalásáról és 1945-ös Jugoszláviához való csatolásával kapcsolatos, megemlékezésekre hívó plakátokat valakik összefirkálták.) Találkozunk természetesen egy

harmadik stratégiával is, ez pedig kísérlet arra, hogy valaki kétnyelvűségét szellemi, morális és anyagi szempontból hasznossá fordítsa.

A maribori magyar tanszéken a hallgatók kivétel nélkül tudnak magyarul. A magyar nyelv ismerete önmagában azonban nem feltételezi a valódi bölcsészérdeklődést. A szlovének távolmaradása, illetve a számukra kínált program hiánya azt eredményezte, hogy Szlovéniában a magyar szak idegen ajkú hallgatók számára zárva maradt. Éppen ez okozza egyebek mellett a szak és a tanszék szellemiségének regionális jellegét a szónak a periférikus helyzettel való összekapcsolódásának értelmében.

3. Az, hogy a Maribori Egyetemen egyedül a magyar szakot lehet magyarul (és láttuk az előbb, sajnos csak magyarul) hallgatni, a belgrádi berendezkedéssel nyújt párhuzamot. Jugoszláviában azonban vannak más intézmények, amelyek nagy hagyományú, magyar nyelvű képzésekkel rendelkeznek.

A fenti három jellemző három következménnyel járt.

Először. Szlovéniában a felsőoktatásban is szerepet kapó magyar szakmai potenciál kétpólusúvá vált: Lendván laknak és alkotnak a muravidéki értelmiségiek. Ide érkezik továbbá az az anyaországi politikai, szakmai és pénzügyi támogatás is, amelyet a magyar intézmények a szlovéniai magyarságnak céloznak. Maribor ehhez a kapcsolati tőkéhez és anyagi forráshoz csak "Lendván keresztül", Lendva közvetítésével fér hozzá, ami egyfelől konfliktusossá, másfelől szétforgácsolttá teszi a támogatások felhasználását. Ez történt azoknak a magyarországi közalapítványoknak a pályázati rendszerével (például Illyés Alapítvány, de tulajdonképpen hasonló a helyzet az MTA Magyar Tudományosság Külföldön elnevezésű programjával is), amelyek a határon túl alkutatóriumokat tartanak fenn. Maribor ilyen módon az anyaország felől nézve vákuumhelyzetben van. Noha a szlovéniai magyar tudományosság csúcsintézményét (magyarként

egyedüli felsőoktatási intézményét) jelenti, legalábbis a humán területen, még szűkebben a hungarológiában, az anyaországiak Lendvát tekintik tárgyalópartnernek, hiszen Lendva a magyar kisebbség politikai központja.

Másodszor. A maribori tanszéket a szlovén érdeklődés is elkerülte, mégpedig ellentmondásos módon pontosan azért, amit a fentiekben leírtunk: a tanszék a törvényi szabályozás hatására (a felvételi követelményeket nem magyar anyanyelvű jelentkező nem tudja teljesíteni egyebek mellett az intézményrendszer fogyatékoságai okán, ugyanis az nincsen berendezkedve a szlovén anyanyelvűek felkészítésére), a képzési programkínálat miatt (nincsen meg sem az akarat sem a kapacitás a nyelvi felzárkóztatásra). Ezen tényezők hatására a köztudatban a tanszékre való bejutás a magyar kisebbség hitbizományává vált.

Harmadszor. Az előbbiek következménye, hogy a tanszék kívül rekedt a körülötte bonyolódó kapcsolatrendszerekből. A magyar-magyar (anyaország-kisebbség) viszonylatokról éppúgy szó lehet, mint a magyar-szlovén közlekedésről (szlovén értelmiségképzés magyar szakon és nyelven) és a nemzetközi együttműködési hálózatokról (Tempus és más projektek).

A karon belüli viszonylatok területén a következőket látjuk: a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán az elmúlt években új képzési formák jöttek létre. Ezek közül szinte készen kínálkoznak az angol és a német tanszék közreműködésével indult képzési formák.

Eközben a tanszék nem találta meg a helyét a regionális együttműködési hálózatban sem, amelyek elsősorban kétoldalú szövetségeket kínálnának. Szlovénia és a környező országok méretei miatt ez tulajdonképpen lehetőséget jelent sokszálú nemzetközi együttműködésre, melynek az erők összpontosítása és a képzési profilok tisztítása és egységesítése lenne az értelme. Elérhető távolságban vannak Szlovénia

(Ljubljana), Magyarország (Szombathely, Pécs, Szentgotthárd), Ausztria (Grác) és Horvátország (Zágráb) társintézményei.

Összegezve: a maribori magyar tanszék és az ott tanuló hallgatók sem a magyarországi, sem a szlovéniai igazodási lehetőségekben nem részesülnek. A képzés egésze és a hallgató személy szerint a muravidéki léptékkal méri magát, csakis a muravidéki követelményekre és lehetőségekre gondol jövőképe megtervezésekor. Ez viszont törvényszerűen azt eredményezi, hogy tulajdon közege várakozásainak sem tud megfelelni. Ezt jelzik a nehezen dokumentálható, de jelenlevő fenntartások Lendva részéről a tanszék és a hallgatók iránt, de ide tartoznak a gyakori, már-már ellenséges megnyilvánulások is a *Népújságban*. Nem tud megfelelni, mégpedig azért, mert ez a követelmény nem rendelkezik külső viszonyítási pontokkal, önmagába zárul, mert a kollektíva tulajdonképpen önnön fogyatékoságait ismeri fel a tanszék munkájában és annak eredményében. Az ilyen közösségi tudat azonban, amint szembesül a tágabban értelmezett környezetével (jelen esetben egyfelől az anyaországgal, másfelől a szlovén többségi társadalommal), beleesik a többszörös kisebbségi érzés csapdájába.

A magyar szakon tanulók és a végzettek újratermelik az etnikai közösség említett hármas stratégiája (bezárkózás illetve asszimiláció, továbbá a kétnyelvűség előnyeinek kiaknázása) közül az előbbit. Ezt láthattuk már a felsőoktatási intézmény kiválasztásakor, (a pályaválasztás során egyedüli tőkájük a magyartudás; akinek csak ez van, abból lesz a magyar szakos) és ez a beállítódás érvényesül egyetemi tanulmányaik folyamán is a pusztán túlélés megcélzó hallgatói viselkedésben, a diplomamunka témaválasztásában (tehát a szakmai érdeklődésben), a diploma megszerzésének elodázásában vagy az arról való tulajdonképpen végleges lemondásban valamint az elhelyezkedési stratégiákban.

A maribori magyar intézet a két állam közötti kisebbségvédelmi politika védelmében élte meg történetének harminchat (illetve huszonkét) évét. A magyarok által élvezett különjogok és az egy ideig biztosnak látszó hallgatói bázis jelentette működésének és fennmaradásának zálogát. A muravidéki származású hallgatói utánpótlás azonban gyakorlatilag kimerült, legalábbis a magyar szakon és annak figyelembevételével, hogy a képzési programok évek óta változatlanok. Egyébként is alig folytatható, hogy egy tízezer lélekszám alatti és folyamatosan fogyó közösség “tartson el” egy magyar tanszéket. A két ország uniós csatlakozásával teljesen új geopolitikai helyzet áll elő, ami nyilvánvaló módon érinti a felsőoktatást is és új, regionális alapon értelmezett szerepeket ró a hasonló intézményekre. A kérdés az, hogy a tanszék a szlovéniai magyar kisebbség életében bekövetkezett, hatásait az utóbbi években fájdalmasan érezhető változásokra, valamint az államok és nemzetek együttműködésének és közös életének új feladataira fel van-e készülve.

FORRÁSOK

I. Szóbeli források

A tanszéken 1998 előtt dolgozó oktatók visszaemlékezései: Bence Lajos, Bokor József, Kolláth Anna, Varga József.

II. Írott források

A) Jogi dokumentumok: törvények, kétoldalú megállapodások

Predlog (2000): Predlog zakona o Posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja (ZPIMVI) - EPA 1150 - II - druga obravnava In *Poročevalec*, št. 77, 12. september 2000, 37-42. oldal

Együttműködés (1998): A Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovén Köztársaság Kormánya közötti 1996-98. évi Oktatási, Kulturális és Tudományos Együttműködési Program

B) Kari és tanszéki kiadványok: tantervek, ismertetőik, szórólapok

Madžarski (1997): Madžarski jezik z književnostjo in ... Univerza v Mariboru, Maribor.

Oddelek (2001): Oddelek za madžarski jezik z književnostjo. Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor 2001/2002

Univerzitetni (1999): Univerzitetni dvopredmetni pedagoški program Madžarski jezik z književnostjo in ... Izdala: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor. Za izdatelja: dekan red. prof. dr. Franc Rozman. Maribor.

Varga, József és Bokor, József (1986) (írta és összeállította) : Magyaroktatás a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán.: Hely és év nélkül. [Budapest, 1986]

C) Egyéb kéziratok

Tanszéki Krónika 1994. október 3-tól 2002 októberéig

A tanszéken működő lektorok éves jelentései 1998-2002

A Maribori Magyar Kultúrklub alapító okirata

D) Internetes oldalak

www.uni-mb.si

www.pfmb.uni-mb.si/programi/madz/idxmadz.html

E) Irodalom

Bokor, József (1995): A muravidéki kétnyelvű oktatásról In *Magyar Nyelvőr*, 4. sz.

Füle, Tibor (2002): Kétnyelvű középiskolai oktatás a szlovéniai magyarság körében In Ruda Gábor (szerk.) *Nemzetiségi iskolák - Kétnyelvű oktatás – Narodnostne šole - Dvojezicno izobraževanje – Minderheitenschulen - Zweisprachiger Unterricht*. Muravidéki Baráti Kör Egyesület – Artikel VII. Kulturverein für Steiermark, Pilisvörösvár – Graz.

Fujs, Metka (1995): Prekmurje do Trianona. (A Murántúl Trianonig) In red.: Grafenauer, Bogo et al *Slovenci in država*. (A szlovének és az állam), SAZU, Ljubljana.

Göncz, László (1999): A muravidéki magyarság helyzete a rendszerváltás után (A magyarság nemzettudatának állapota) In *Muratáj* 2. sz.

Király, Meszelics Jutka (2002): A parlamenti nemzetiségi bizottság a Muravidéken In *Népújtság* 2002. október 24.

Kovács, Attila (2002): Tudományos társaság alakult In *Népújtság* 2002. október 24.

- Kuhar, Peter (1983): Slovenščina v Porabju na Madžarskem (A szlovén nyelv a magyarországi Rábavidéken) In Breda Pogorelec (odg. ur.): *Slovenščina v javnosti* (A szlovén nyelv a közéletben), Ljubljana.
- Lukács István (1996) red.: A vend kérdés. Válogatás eszmék és téveszmék bőséges tárházából. Kossics Alapítvány, Budapest.
- Mejak, Renata (1999): A lendvaiak Magyarországra átnyúló kapcsolatai In *Muratáj* 1. sz.
- Musek, Janek (1994): Psihološki protret Slovencev (A szlovének lélektani arculata). ZPS, Ljubljana.
- Necak Lük, Albina et Jesih, Boris (2000) red.: *Medeticni odnosi in etnicna identiteta v slovenskem etnicnem prostoru. II. Urejanje medetnicnih odnosov v Lendavi* (Etnikumközi viszonyok és etnikai azonosság a szlovén etnikai területen. II. Az etnikumközi kapcsolatok alakulása Lendván) Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Németh, Nándor (2002): Szlovénia térszerkezete az évezred végén In Jakobi Ákos főszerk.: *Regionális értékelő és kvantitatív analízisek*. ELTE, Budapest.
- Ogris, Thomas (2000): *Zweisprachige Erziehung und Bildung in Kärnten – Dvojezična vzgoja in izobraževanje na Koroškem – Bilingual Education in Carinthia*. Klagenfurt, Wien.
- Szabó, Ildikó (1994): Szocializációs folyamatok a muravidéki magyarok körében In *Regio* 1. sz.
- Szójártó, Imre (2000): Hungarológiai tevékenység a Maribori Egyetemen In *Nyári Egyetem* 2. sz.
- Szójártó, Imre (2001): A szlovéniai magyar civilszervezetek In *Muratáj* 2. sz.
- Szójártó, Imre (2002): Igék a megmaradásért. Jegyzetek a szlovéniai magyar irodalomról In *Tiszatáj* 8. sz.